

מלחמת ההתשה וסיכוייה

לישראל היו, במשך שנת 1969, 240 הרוגים, בכל הגזרות וככל צורות הפעילות — הן של מחבלים והן של צבא סדיר. הופלו בתקופה זו 9 מטוסים והושמדו 2 טנקים. לא הושמדה אף אחת מן העמדות המבוצרות שמוחקות על-ידי כוחותינו והקיום איתנים וחזקים יותר, מהבחינה הפיסית, משהיו אי-פעם.

על השאלה באיזו מידה מאמינים הערבים בהודעות הכוזב של עצמם אין תשובה חד-משמעית. סביר להניח, כי אמנם מאמרי נים הם, כי אכן גרמו לצה"ל נזקים כבדים בציוד ואבדות כבדות בכוח אדם.

עתונות העולם עמדה על תופעה זו של כוזב לאורך צינור הדיווח וכן בהודעות המצרים. כתב בעניין זה העתון הצרפתי „פיגארו“ ב־25 יולי 1969:

„מנהיגי ערב חוזרים לטעותם הישנה של סילוף האמת. בעקבות מלחמת ששת הימים החליטו לנ-קוט ריאליזם ולהפיץ הודעות מדוייקות על הקר-בות — אך חדלו מכך. לפי הודעותיהם איבדה יש-ראל יותר „מיראגים“ משקנתה, מחצית חיל-השריון ואלפי חיילים.

„הדבר מזכיר את הזיות הערבים ביום הראשון למלחמה: „המצרים בנצרת“, שדות התעופה ביש-ראל הרוסים וכיוצא בזה.

„ההודעות הישראליות מדוייקות תמיד ודוברות אמת. אין כל אפשרות לפרסם ידיעות מסולפות במדינה כה קטנה. אבדות המצרים כבדות ביותר. נאצר עדיין לא למד את הלקח. התעמולה הערבית שוב מסייעת לישראל.“

שליטי ערב מאיימים במלחמת התשה לשנים רבות, בהניחם, שלכלכלתם נשימה ארוכה תודות למשאבים העומדים לרשות מדינות ערב באוצרות-טבע ובכוח-אדם, בעוד שהמשק היש-ראלי מוגבל בהיקפו, דל באוצרות-טבע ועל כן לא יוכל לשאת במעמסת מלחמה ממושכת. אולם המציאות מפריכה הנחה זו.

הנטל הכלכלי

העומס הכלכלי על המדינה בשל מלחמת ההתשה כולל את האמצעים המופנים לעצם פעולות המלחמה, הן בגבולות הן נגד הטירוור, בהשוואה למצב, שבו אין פעילות מלחמתית כלל אך יש התכוננות וכוננות למלחמה כוללת, קטן יחסית העומס הכלכלי הכרוך ב„מלחמת התשה“.

המאמץ הכלכלי-הביטחוני נובע בעיקרו משני צרכים: קיום עדיפותה הצבאית של ישראל נוכח החימוש המזורז וההת-

תפיסה החדשה, שאימצה המנהיגות הערבית להמשך המלח-מה, עוצבה והוכתבה על-ידי נאצר שהכריז ב־23 ביולי 1969, ביום השנה להפכה המצרית:

„אחי, אנו נתונים עתה במערכה ממושכת להתשת האויב. כל מדינות ערב חייבות לנהל מדיניות התשה.“

תפיסת מלחמת ההתשה מקורה בהערכה שישראל, על משא-ביה המוגבלים בכוח-אדם ובאמצעים לא תוכל לעמוד במלח-מה ממושכת, בעוד שהעולם הערבי, על מאה מיליון תושביו ומקורותיו הכלכליים הפוטנציאליים, יוכל לעמוד במלחמה לאורך-ימים, בלי שהאבדות בכוח-אדם ובמשאבים יהיו נטל קשה יתר על המידה לגביו.

זאת ועוד, הערבים ניתחו את ההיסטוריה הקצרה של 20 השנים האחרונות, והסיקו, כי ישראל ניצחה משום שניהלה מלחמת-בזק, ורק בצורת מלחמה זו, יש לה יתרון וסיכוי לניצח. התוצאה הטבעית מניתוח ומסקנה אלו היתה מעבר למלחמת התשה.

מלחמת ההתשה היא סיסמה חדשה להמונים הערביים ונושאת תקוות מסויימות גם למנהיגים הערביים, המצפים, כי היא תאלץ את ישראל להגיע להסדר מדיני, שפירושו אבדן השגיה במלחמת ששת הימים; כי תהווה שלב מכין לקראת מתקפה במסגרת של פתרון צבאי — סיכוי שהערבים מעולם לא נואשו ממנו ולא ויתרו עליו; מלחמת ההתשה נועדה להשיג מטרותיה על-ידי פגיעה בישראל בשלושה תחומים: — הרס ציד-החלימה שלה; הטלת עומס כלכלי כבד על משקה הלאומי; וקשה מכל — גרימת אבדות ניכרות למשאביה האנושיים. תקוותם היא, כי בגלל אבדות — בעיקר בכוח-אדם — תתעורר בישראל תסיסה, שתאלץ את הממשלה להס-כים לווייתורים בתחום זה או אחר.

החדשים האחרונים מאפשרים לעשות לפחות סיכום-ביניים בשלושת התחומים האמורים.

האבדות בציוד לחימה

במשך שנת 1969 (1 בינואר 1969 עד 31 בדצמבר 1969) טענו ארגוני הטירוור ומדינות ערב כי הסבו לישראל אבדות כבדות שהסתכמו:

הרוגים	2982
מטוסים שהופלו	218
טנקים שהושמדו	469
כלי רכב שונים שהושמדו	2835
עמדות וביצורים שהושמדו	1780

עצמות הכמותית של צבאות ערב; וקיום כוננות גבוהה לנוכח האפשרות של התפתחות מלחמה כוללת.

מאז מלחמת ששת הימים עלו הוצאות הביטחון של ישראל במידה ניכרת וחלקן בתל"ג (תוצר לאומי גלמי) הוכפל. כתוצאה מכך הגיע חלק התל"ג המופנה לביטחון לכדי 22%. בהשוואה למקובל כיום בארצות אחרות זהו שיעור גבוה ביותר.

אשר לשאלה, אם תוכל ישראל לעמוד במאמץ כלכלי זה תקופה ממושכת, מלמד ניסיון העבר, כי מדינות במצב מלחמה הגיעו לשיעורים גבוהים ביותר של גיוס המקורות הכלכליים לביטחון. כך, למשל, הפנתה ארצות-הברית בשנות מלחמת העולם השנייה 20% עד 45% מהתוצר שלה לצרכי ביטחון, ולמרות זאת לא נבלמה צמיחתה הכלכלית בעת ההיא. ובהשוואת המאמץ הביטחוני-הכלכלי של ישראל לזה של ארצות אחרות, יש להביא בחשבון, כי מלבד התוצר הלאומי הגלמי עומדים לרשות המשק הישראלי גם תקבולים חד-צדדיים מחוץ-לארץ (מגביות, פיצויים). תוספת מקורות אלה לתוצר הלאומי הגלמי מפחיתה את שיעור היחסי של הוצאות הביטחון.

עומס הוצאות הביטחון מחייב האטה בשיעור העליה ברמת הצריכה והשירותים הציבוריים. תחזית התפתחות המשק בעתיד ושיעור הגידול החזוי של הוצאות הביטחון מלמדים, כי המאמץ הנדרש יאפשר המשך העליה ברמת-החיים, אם כי רק בשיעור של 2%-3% לשנה. כן יתאפשר שיפור קל ברמת השירותים הציבוריים. בעוד מספר שנים תוכל ישראל לצפות להקלה במירוח החימוש, אם אך תדע לממש את פוטנציאל-הצמיחה הגבוה של כלכלתה.

יכולתן של מדינות ערב להפנות משאבים למאמץ הביטחוני אף הוא אינו בלתי-מוגבל. ההוצאות של מצרים לביטחון (נוסף על הסיוע הצבאי, שהיא מקבלת מברית-המועצות) מהוות כ-22% מהתוצר הלאומי הגלמי שלה.

עוצמה כלכלית נמדדת על-פי פוטנציאל מורכב ומגוון, אשר אוצרות-טבע ומספר אוכלוסים — הם כשלעצמם — מהווים רק חלק ממנו. ובדיקת הוצאות הכלכליות של מאבק צבאי ממושך לגבי שני הצדדים מראה תחזית, שהיא היפוכה של הצפייה הערבית.

שיעור עלייתו של התוצר הלאומי הגלמי בישראל בשנים שלפני מלחמת ששת הימים היה 11%. בשנת 1968-9 גברה עליית התל"ג כדי 13.5%. לעומת השנה שקדמה לה. ואם להביא בחשבון שבאותה שנה באו לישראל 33,000 עולים, מתברר, שלמרות מעמסת העליה, הכוננות והלחמה, עלה התל"ג לנפש בשנה זו ב-10.5%.

במצרים, לעומת זאת, היה השיעור הממוצע של עליית התל"ג לפני מלחמת ששת הימים כ-6%-7% לשנה, ובשנתיים הראשונות שלאחר המלחמה פחת שיעור זה ל-1% לשנה. גידול אוכלוסיית מצרים ב-3% לשנה גרם למעשה לירידת התוצר הגלמי לנפש ב-2% לשנה, עקב חלוקתו למספר התורשים המוגדל. יש לזכור גם זאת: מספר העקורים המצריים מאזור התעלה מגיע כיום ל-750,000 נפש מתוך אוכלוסייה אזורית בת כמיליון תושבים, וזאת מלבד הנוק הנגרם למשק ושיתוק תעשיות ושירותים באזור התעלה. ממשלת

מצרים מוציאה עתה למעלה מ-70 מיליון דולר לשנה כתמיכה כספית ישירה ועקיפה ב-150,000 בתי האב של עקורים אלה. למעשה, לפחות 100,000 מפרנסים, שהם 1/3 מכלל המפרנסים, ברובם עדיין מובטלים, כשיתר 50,000 המפרנסים, הנמנים על עובדי הממשלה והסקטור הכלכלי הציבורי מקבלים משכורות, כאשר רק חלקם מועסקים בפועל.

פרט לנזקים הישירים הנובעים מהפסקת השיט בתעלה, נגרם למשק המצרי אבדן של כ-5% מההכנסה הלאומית וזאת עקב שיתוק כמעט מוחלט של כל הפעילות הכלכלית במחוזות של איזור התעלה (נפט, ענפי פטרו-כימיה וספנות). דבר שגורם למצרים הפסד בסך 235 מיליון דולר לשנה. נוסף על-כך, כתוצאה ממלחמת ההתשה ירד מספר התיירים המבקרים במצרים בכ-50%, בעוד שישראל נהנית מעליה ניכרת בשיעור של כ-70%. כן איבדה מצרים את הכנסותיה מאוצרות הנפט בסיני, שהסתכמו לפני המלחמה בכ-50 מיליון דולר לשנה.

סכום הפסדיה של מצרים כתוצאה ממלחמת ששת הימים ומלחמת ההתשה שבה היא ממשיכה, הגיע ל-635 מיליון דולר*. עזרת ארצות ערב מסתכמת ב-251 מיליון דולר בלבד. מכאן, שבמלחמה זו לא רק שאין מצרים מגיעה לכל הישג שהוא, אלא אף מחריפה את בעיות פיתוחה ומגבירה את פיגורה הכלכלי והחברתי.

אבדות בכוח-אדם

רגישותו היתירה של העם היהודי לחיי אדם בולטת לאורך כל תולדותיו, ויש לכך עדויות רבות — אם זה, ככל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא, אם זה ביחס לאבדות הכבדות שסבל העם כתוצאה מרדיפות, בכל הדורות, ואם עתה, בתקופת המדינה, תחושתה של אוכלוסייה מעורטת-מספר יחסית, היכרות פנימית מקיפה ואינטימיות. גורמי מים אלה ונוספים עושים את האבדות לבעיה העיקרית בתפיסתנו הביטחונית. עדות לכך השותפות בכאב ובאבל, המלווה כל הודעה על הרוג ומתעוררת לפירסום הצלומו של כל חלל-קרבות.

כל פעולה צבאית יזומה על-ידי צה"ל מתוכננת, נבחנת ונבדקת תוך אומדן האבדות העלולות להיגרם. מספר האבדות מהווה שיקול מרכזי בכל פעולות צה"ל, בתיכנון ובביצוע. מאז תום מלחמת ששת הימים ועד לחתימת סקירה זו, 1 בינואר 1970, איבדה ישראל 513 הרוגים, כתוצאה מפעולות אויב. האם מספר זה גבוה או סביר, בהתחשב במשך התקופה (למעלה משנתיים) ובאופי המלחמה? על שאלה זו אין מענה. אין מדד שיכול לקבוע בתחום זה. כעם, חובה עלינו להתייחס

דמי מעבר	230 מיליון דולר
שיתוק איזור התעלה	235
הפסד הנפט בסיני	50
תמיכה בעקורים	70
הפסדי תיירות	50

635 מיליון דולר לשנה

בפעולות איבה, יגיעו למסקנה כי עליהם להידבר עמו בדרכי שלום. אראו תמצא הנוסחה גם להסדר שלום פורמלי.

● **ההכרה, שכל האלטרנטיבות האחרות גרועות יותר.** מבחינה צבאית קיימות שלוש אלטרנטיבות: האחת, להמשיך (בדרך הנוכחית) ולהחזיק בקוי הפסקת האש עד בוא השלום בינינו לבין מדינות ערב; השנייה, להתרחק מהסואץ, להתרחק מהירדן ולסגת לקווי הגנה חדשים; והשלישית, לעבור למתקפה במטרה להכריע את מדינות ערב הכרעה צבאית ומדינית בעומק שטחיהן.

אלו הן אפשרויות תיאורטיות, בהתייחסות לאספקט הצבאי בלבד, ללא בחינת הצד המדיני וצדדים אחרים של הבעיה. בפועל:

נסוגה — פירושה התבססות בקו חדש, תוך השקעה עצומה של אמצעים, אך ללא סיכוי של הפחתת אבדות, כי הקוים הנוכחיים, המתבססים כמעט כולם על מכשולים טבעיים, הם הנוחים ביותר להגנה, תוך השקעת מינימום כוחות. מתקפה — כרוכה בהשקעה עצומה של כוחות, בסיכוי לאבדות ניכרות, בסיכונים מדיניים לא-מבוטלים, ונראה שאין לישראל, בשלב זה, שום סיבה לנקוט בדרך זו.

אחיזה בקוים הנוכחיים — מבטיחה את היתרונות הסבירים ביותר, יחסית, מבחינת יכולת-החזקה, תוך השקעת כוחות מינימאליים ובמינימום האפשרי של אבדות, בנסיבות הנתונות.

● **התשה נגדית של האויב.** גם האויב רגיש לאבדות, אם כי פחות מאיתנו. העובדה שאינו מפרסם את אבדותיו אינה אומרת שהוא איש לכל אבדה ונזק הנגרמים לו. אולי נהפוך הוא, וההימנעות מפרסום מצביעה על חולשתו ורגישותו בר תחום זה.

אפשרות מלחמה כוללת

„מלחמת ההתשה“ של הערבים יכולה להיות שלב-הכנה למלחמה כוללת, אם יצליח האויב בהשגת משימותיו בשלב זה, היא יכולה גם להיות גורם, שימנע מלחמה כוללת, אם יכשל בה האויב.

מאז 20 ביולי 1969, עת הוכנס חיל-האוויר לראשונה לפעולה בגזרה המצרית, עברה היוזמה בגזרה זו לידינו והשגנו בה חופש פעולה מהאוויר, בכל עת ובכל מקום. האבדות, שנגרמו למצרים במטוסים, והירידה באבדותינו בגזרת התעלה היו: בששת החדשים האחרונים, בין 20 ביולי 1969 לבין 31 בי דצמבר 1969, הופלו 32 מטוסים מצריים לעומת ארבעה מטוסים שלנו, ואבדותינו בתעלה, באותה תקופה, היו 106 נפגעים (הרוגים ופצועים) ביולי, 65 נפגעים באוגוסט, 47 נפגעים בספטמבר, 56 נפגעים באוקטובר, 39 נפגעים בנובמבר ו-30 נפגעים בדצמבר.

פשיטות כוחות צה"ל בחופו המערבי של מפרץ-סואץ ופעולותיהם החופשיות שם, חשפו עוד איזור-תורפה במערך המצרי ויאלצו את מצרים להרהר היראהור שני, בטרם תעז לנקוט צעדים קיצוניים כלשהם.

ניתן, איפוא, לומר, שהמצב הנוכחי ב„מלחמת ההתשה“

לאבדות כאל גורם שאין מנוס מבלחימה, שבינינו לבין הערבים. בהיעדר קנה-מידה אוניברסלי לא נותר לנו אלא לבחון את הדברים בראיה מקומית-פנימית.

שיבת-ציון החדשה היא פרשה רצופה של מלחמות התשה מבחינת האויב. נתבונן בשלבים במלחמה המתנהלת נגדנו לאורך כל השנים, בכולם ניכרו סממניה המובהקים של „מלחמת התשה“ — גרימת אבדות בנפש, השמדת רכוש וכיו"ב. התוצאות של מאבקים אלה ידועות.

היקף אבדותינו בשתי התמודדויות מכריעות — מאורעות 1936/39 ומלחמת-הקוממיות בשנים 1947/48, — היו כלהלן: במאורעות 1936—1939 נגרמו לישוב היהודי 415 אבדות בהרוגים, כאשר האוכלוסיה מנתה כ-450,000 נפש. במלחמת הקוממיות היו לנו 6,200 אבדות בהרוגים, כאשר האוכלוסיה היהודית בישראל מנתה כ-760,000 נפש.

מספרים אלה אינם באים להקיש או לומר דבר על מספר האבדות ב„מלחמת ההתשה“ הנוכחית ובוודאי שאין בהם כדי לשמש מדד כלשהו ליחס כמותי בין כלל האוכלוסיה לאבדות. אבל יש בהם כדי לפרוש רקע היסטורי למלחמת ההתשה שנכפו על עם ישראל בארצו.

עמידתה של ישראל בשלב זה של המלחמה מצריכה שלושה דברים:

● **הכרה בחיוניות החזקתם של קוי הפסקת-האש.** על רקע מלחמת ששת הימים או מבצע „קדש“ יש ועולה השאלה: מה תכלית ההחזקה בקוים? מערכות אלו אופיינו על-ידי פריצות מהירות ומכות מוחצות וקצרות, שכתוצאה מהן הושגה הכרעה תוך ימים מספר. אמנם היו בהן אבדות לא מבוטלות, אבל למען תכלית מסוימת: בקרב על ירושלים העתיקה נפלו כ-180 איש אולם בתמורה הושגה ירושלים המאוחדת. איבדנו למעלה מ-300 הרוגים בסיני אולם בתמורה אנו ניצבים על הסואץ. היתה, איפוא, זיקה ישירה בין האבדות להישגים, ואילו כיום אנו מנהלים מלחמה דפנסטיבית, שכל הישגיה יתבטאו בהמשך ההחזקה באותם קוים עצמם, בלי להצביע, אף במקרה הטוב ביותר, על הישגים מרשימים, שיצדיקו כביכול את האבדות.

במצאות שבה אנו חיים אין מנוס מלהבחין בין „שלום בין ישראל לשכנותיה“ לבין „שלומה של ישראל“. מטרות אלה אינן סותרות זו את זו בהכרח, אבל בוודאי אינן זהות. בעוד השלום עם המדינות השכנות מותנה בראש וראשונה בזן עצמן והוא רחוק, ואף אם יבוא לא יבטיח את הכל (אין בו, למשל, ערובה בפני לוחמת מחבלים מצד הערבים), הרי הבטחת שלומה של ישראל מוטלת אך ורק על ישראל. שום הבטחה אחרת, של גורמים אחרים, אינה פוטרת אותה מכם, היא אינה מותנית בכך באחרים והחובה לעשותה היא עליה.

קוי הפסקת האש צריכים להיות בראש וראשונה קוים צבאיים של שריון וארטילריה, ביצורים ועמדות, שדות תעופה ומתקנים לוגיסטיים. אולם אלה אינם קוים צבאיים בלבד אלא גם מסגרת קונסטרוקטיבית לפיתוח השטחים על-ידי התישבות והתבססות בהם.

העמידה הצבאית בקוים אף מגבירה את הסיכוי, שכאשר יוכחו הערבים כי אין הם יכולים להזיז אותנו מעמדותינו

שנכפתה עלינו, מרחיק אפשרות של מלחמה כוללת, על סי-
כוניה ואבדותיה.

הערות סיכום

שניים מבין שלושת מרכיבי „מלחמת ההתשה” — האבדות
באמצעי־לחימה והנטל הכלכלי על המשק לא כבדו עד כדי
לגרום פגיעה כלשהי בסדר־הכוחות של צה״ל, וברור שלא
חלה נסיגה כלכלית במשק. על־ידי התארגנות מתאימה תוכל
ישראל להוסיף ולהתפתח מבחינה כלכלית. לעומת זאת הובהר
כי המשק המצרי סבל נזקים רבים כתוצאה מהמלחמה, ועדיין
לא התאושש מהנסיגה הכלכלית שנגרמה לו בעקבותיה.

האבדות בכוח אדם הן הנקודה המכאיבה ביותר בכל „מל-
חמת ההתשה”. לזאת ערים גם אנו וגם האויב. עם זאת קיימת
בישראל ההכרה, שאין מנוס ממנה, כי אבדות הן חלק בלתי-
נמנע של מלחמה, ועם כל שאנו רגישים להן, לא יהיה בהן
כדי לפגום בכוש־העמידה הלאומי. יחד עם זאת ננקטים
כל הצעדים האפשריים למניעת אבדות ולצמצומן: בתיכנון
הפעולות — תוך הדגשת השיקול של מניעת אבדן־חיים וצמר-
צום הסיכונים עד למינימום; בהפקת לקחים מכל פעולה
ופעולה בתחום זה; ובהפעלת אמצעי לחימה כגון שריון וכו׳
חות אויר, שיש בהם מלכתחילה צמצום הסיכון לאבדן־חיים.

העמידה ב„מלחמת ההתשה” היא בראש וראשונה משימה
נפשית ומוראלית; רק לאחר־מכן היא משימה פיסיית בתחום
הצבאי־הטכני. היו עמים שהותשו עוד בטרם הונחתו עליהם
מהלומות פיסיית כבדות והיו, לעומתם, עמים אחרים שנלטו
גורלם בידיהם וחרף נחיתותם הכמותית וחרף לחצים שנלחצו
יכלו לאיביהם.

כיום, לאחר שנתיים וחצי של לחימת הערבים בנו, יש אפשר-
ות לבחון את תוצאותיה בהשוואה למטרותיהם ולמטרותנו-
אנו.

הערבים מתמידים, אמנם, במלחמתם ומאיימים להמשיך בה
שנים רבות. אבל מלחמת ששת הימים שינתה לא רק את
התנאים הגיאוגראפיים אלא גם את כל המערכת הצבאית-
מדינית, וישראל ייצבה בה את עמדתה וחיוקה אותה, עד
כדי שינוי הפרספקטיבות לעתיד.

לחימתה של ישראל כיום, משמעותה שונה בתכלית מזו
שלפני המלחמה. מטרת הערבים לחסל את קיומה של ישראל,

שנראתה בעיניהם או אפשרות-קרובה, נשמעת כיום, אף
מפיהם, רחוקה יותר.

מעמדה הביטחוני של ישראל כיום שופך אור חדש על המשך
העיונות בינה לבין הערבים. אמנם לא חל שינוי קיצוני בעצם
העיונות. אולם מלחמת ההתשה והעמידה הישראלית בקיום
אינה עוד דריכה במקום. יש בכך התקדמות לקראת סיכול
תכניותיהם של הערבים לטווח רחוק וביסוסה של מדינת
ישראל באיזור, לא רק בהקשר הצבאי, אלא אף כגורם
שידרכן את הערבים לבחון מחדש את גישתם היסודית כלפינו.

בהגדירו, בספטמבר 1969, את תכלית המאמץ, שמדינת ישראל
נתונה בו, ואת טעם הקרבן, אמר שר־הביטחון משה דיין:

„קרוב לעשרים שנה, מאז מלחמת השחרור ועד
מלחמת ששת הימים, חיינו בהרגשה של הימצאות
בשיא, של נושמים אויר פסגות. הגענו אל השיא
במאבק, והסתפקנו במה שהישגנו מבחינת היחסים
שבינינו לבין העולם. מבחינת מאווינו, בינינו לבין
עצמנו, לא אומר שהיינו מאושרים ומרוצים, אבל
קיבלנו על עצמנו, שאילת היא גבולנו הדרומי,
שרוחבה של מדינת ישראל מתבטא באותם פחות
מעשרים קילומטרים שבין קלקיליה לחוף הים,
שירושלים העתיקה היא מעבר לגבול ושזו המדינה
וכך חיים בה. השלמנו עם כל אלה בחיי המעשה
של היו־יום.

שורש הזעזוע, שבו אנו נתונים כיום — שורש
קונסטרוקטיבי של זעזוע חיובי — נעוץ במסקנה
ההכרחית, שחייבים אנו לומר לעצמנו: היתה
טעות. חשבנו שהגענו אל הפסגה אבל מתברר
שעודנו במעלה ההר. הפסגה גבוהה יותר: לא
אילת תהיה הגבול הדרומי אלא שארם־אל־שייך;
ולא מטולה הגבול הצפוני אלא קונייטרה. ועזה
תהיה ישראל והגבול המערבי יהיה אי־שם בסיני.
זו פסגה חדשה, וכדי להגיע אליה צריך לחבוש
את היבלות, לשים שוב את התרמיל על השכם,
להעפיל בשבילי סלעים בין קוצים ולטפס ולעשות
כברת דרך ארוכה, אשר — אם לומר את האמת —
פטורים היינו ממנה במשך 19 שנים.

זו יצירת מפה חדשה, יצירת גבולות חדשים, יצירת
ארץ־ישראל חדשה.”